

Economie van het genoeg

Deze preek is gehouden op zondagmorgen 15 september in de Adventkerk in Amersfoort. Gelezen zijn Exodus 16:1-30 en Lucas 12: 13-21. Gezongen zijn onder andere gezang 305 en 350 uit het Liedboek voor de Kerken en Opwekking 805.

Gemeente van Christus,

Vroeger bij mijn ouders in huis waren er drie grote spellen die we als kinderen speelden. We speelden Risk, Stratego en Monopolie en om dat laatste spel is het mij nu even begonnen. Monopolie, ik ben benieuwd wie van u net als ik dit spel weleens heeft gespeeld. [*Er bleek maar één persoon aanwezig die het nooit gespeeld had.*] Ik zal proberen kort samen te vatten wat het idee van dit spel is. Alle spelers krijgen bij het begin van het spel geld uit de pot. Met de hulp van een dobbelsteen gaat je pion lopen over het vierkante bord. Je wandelende pion doet straten aan die je kunt kopen als een ander je niet voor is geweest. Aan het begin van het spel is het belangrijk op de dure straten te terecht te komen, want dure straten leveren later in het spel het meeste geld op. Bezoekers van straten die in jou bezit zijn moeten voor hun bezoek betalen en hoe meer je geïnvesteerd hebt in de straat hoe meer ze moeten betalen. Door huizen te bouwen en hotels te laten verrijzen kan je de ander een poot uitdraaien. Als je aan het eind van het spel op de kalverstraat terecht komt met hotels, is de kans groot dat je failliet gaat en dat is dan ook het doel van het spel. Het doel van het spel is zelf zo rijk mogelijk te worden en de ander failliet te laten gaan.

De bedenker van dit spelletje is Elizabeth Magie. Zij bedacht dit spelletje om het grote onrecht van het economische bestel waar zij in leefde onder de aandacht te brengen. Haar gedachte was dat iedereen die dit spel speelt wel in moet zien dat de manier waarop geld en bezit functioneert in dit spel en de daar aan gelijkende samenleving fundamenteel onrechtvaardig is. Oorspronkelijk werd het spel dan ook op twee manieren gespeeld. Naast de manier die wij allemaal kennen was er ook een andere set spelregels. In de alternatieve versie ging de opbrengst van verkopen niet naar de bank, maar naar de medespelers en het doel van het spel was bereikt als degene die met het minste geld begon zijn vermogen aan het einde verdubbeld had. Het doel was niet dat er maar één winnaar overbleef maar dat er een min of gelijke verdeling zou worden nagestreefd. Het patent op dit spel werd uiteindelijk verkocht aan Parker Brothers. Zij sneden de alternatieve spelregels weg uit het spel omdat de onrechtvaardige versie veel beter verkocht en dat is dus het spel dat wij als kind leren spelen.

Egypte

Aan dit verhaal moest ik denken bij de voorbereiding van deze preek want je zou kunnen zeggen dat de bijbel één groot pleidooi is voor een alternatieve set spelregels. Dat er een alternatief nodig is dat is Israël duidelijk geworden toen het in Egypte verbleef. Egypte is in de bijbel het land waar monopolie wordt gespeeld op de wijze van the winner takes all.

De winnaars van het spel zoals het in Egypte wordt gespeeld zijn farao en zijn vrienden. Het Bijbelboek Genesis vertelt ons hoe hij aan zijn vermogen en zijn bezittingen kwam. Er waren zeven jaren van grote overvloed waarin de schatkist van de farao goed werd gespekt. Een vijfde van al het graan dat in Egypte werd verbouwd werd opgeslagen in zijn voorraadschuren. Na die jaren van overvloed braken er jaren van hongersnood aan. De Egyptenaren konden voor brood bij de farao terecht maar die liet hen daar wel voor betalen met het geld dat zij bezaten. Toen hun geld op was mochten ze betalen met hun vee. Toen hun vee op was mochten ze betalen hun akkers en hun eigen leven. Heel Egypte werd op die manier eigendom van de farao en haar inwoners werden slaven.

Jozef heeft daar een kwalijke rol bij gespeeld. Zolang hij leefde was zijn familie vrij maar toen hij stierf werd ook zijn familie slaaf gemaakt. Israël heeft op die manier aan de lijve ervaren wat het betekent om het spel te verliezen. Het moest zonder ophouden zwoegen en slaven, het was niet vrij maar eigendom van een ander. De farao kneep hen als een citroen uit om zelf te kunnen wonen in een prachtig paleis en begraven te kunnen worden in een mooie Pyramide.

Het exodusverhaal vertelt ons hoe God zijn volk hiervan bevrijdt. Hij ziet hoe ellendig zijn volk er aan toe is, hij hoort hun jammerklachten, hij weet hoe ze lijden en hij daalt af, om zijn volk te bevrijden. Die bevrijding is voor Israël niet bijkomstig maar fundamenteel. Zonder die bevrijding zou Israël niet bestaan. Naar die bevrijding wordt daarom ook keer op keer terug gewezen. God herinnert zijn volk er steeds weer opnieuw aan. Ik ben de Heer uw God die u uit Egypte, uit de slavernij, heb bevrijd. Vereer naast mij geen andere goden, want andere goden staan voor andere spelregels, voor je het weet zit je weer in Egypte met alle ellende van dien.

De vleespotten

Tegen de achtergrond van die bevrijding uit Egypte en het onderweg zijn naar een nieuw bestaan in het beloofde land speelt het verhaal dat wij vanmorgen met elkaar hebben gelezen. Israël is inmiddels anderhalve maand onderweg door de woestijn. Het ondergaat de hitte van de zon en de koude van de nacht. De aanvankelijke euforie over de bevrijding is langzaam maar zeker verdwenen. De voorraden aan voedsel die men bij zich had beginnen langzamerhand op te raken. Israël is alleen in de woestijn met haar honger en met haar Heer. De vraag komt op of er ook leven mogelijk is buiten Egypte. Kunnen we wel buiten de voorraadschuren van de farao? Is er wel een werkelijk alternatief voor de spelregels die men in Egypte hanteerde?

Het volk in de woestijn begint daarom te klagen. *Had de Heer ons maar laten sterven in Egypte. Daar waren de vleespotten tenminste gevuld en hadden we volop brood te eten!* In het Bijbelboek Numeri is een vergelijkbare roep te horen.

We verlangen terug naar de vis die we in Egypte volop te eten hadden, maar de komkommers en watermeloenen, de prei, de uien en de knoflook. Terugverlangen naar de vleespotten van Egypte. Alsof die vleespotten representatief zijn voor het leven dat men daar leidde. Vlees at men zelf waarschijnlijk niet of nauwelijks, want dat was een luxeproduct voor de elite, maar daar gaat het niet om in deze klacht, het gaat in deze klacht om de vraag of Israël zich een ander leven voor kan stellen dan het leven in Egypte.

Wij in onze tijd staan voor een vergelijkbare vraag. Kunnen wij ons een andere samenleving voorstellen dan de samenleving waar we op dit moment in leven? Kunnen wij ons een spel voorstellen zonder verliezers waar ook ter wereld? Zijn wij bereid afscheid te nemen van een wereld die ons zo vertrouwd is? De vleespotten van Egypte, je komt daar niet zomaar van los. De vleespotten van Egypte, ze staan voor alles waar je aan gehecht bent in een wereld waar je zelf van weet dat die niet deugt. De vleespotten staan voor het eigen belang dat wij hebben bij het in stand houden van de wereld zoals zij is. De vleespotten staan al die dingen die ons ervan weerhouden op met Israël op weg te gaan. *Had de Heer ons maar laten sterven in Egypte. Daar waren de vleespotten tenminste gevuld en hadden we volop brood te eten!*

Brood uit de hemel

In antwoord op de klacht van Israël laat God zien dat een leven buiten Egypte wel degelijk mogelijk is. Als het avond is komen er grote zwermen kwartels aangevlogen, ze strijken neer in het kamp van de kinderen van Israël en als de volgende morgen de dauw opgetrokken is dan blijkt de woestijn bedekt met een fijn, schilferachtig laagje, alsof er rijp op de aarde ligt. Wat is dat? vragen de Israëlieten aan elkaar. Mozes zegt tegen hen: dat is het brood dat de Heer u te eten geeft. Het was avond geweest en het werd morgen en er was genoeg te eten. Dat motief wordt in dit verhaal vier keer herhaald. Vier keer wordt de avond en de ochtend genoemd. De hint is eigenlijk niet te missen. Geoefende bijbellezers zullen gaan denken aan het verhaal waar de bijbel mee is begonnen. God die de aarde als een huis klaar maakt voor bewoning. We danken het leven niet aan de voorraadschuren van de farao, maar aan de schepper van hemel en aarde.

Op die manier wordt in dit verhaal de mythe van de vleespotten van Egypte ontmanteld. Zolang je gelooft dat farao voor je brood zorgt zal je Egypte niet kunnen vergeten. Je zult je voegen naar zijn regels maar als blijkt dat het brood uit de hemel komt dan worden daar nieuwe perspectieven mee geopend. De gave van brood uit de hemel leert ons dat het wel degelijk mogelijk is om buiten Egypte te leven. De bezorgdheid om ons bestaan wordt ons uit handen genomen. God weet wat wij nodig hebben. Hij zorgt voor ons in de woestijn. Aan het einde van het verhaal lezen we dat er manna in een kruikje bewaard moet worden. Dat laat zien dat dit verhaal ons iets fundamenteels wil leren dat van blijvende waarde is. Ook als het brood op de akkers wordt geboren ook dan is het brood

een gave uit de hemel. Het kruikje is een blijvende herinnering aan de zorg van God voor zijn volk.

Spelregels

Nu geeft de Heer zijn volk niet alleen brood uit de hemel, want bij het brood geeft hij zijn woord en dat is het tweede waar we echt even goed naar moeten kijken. Met het brood uit de hemel worden er ook nieuwe spelregels gegeven. De mensen moeten er elke dag op uitgaan om net zoveel te verzamelen als ze voor die dag nodig hebben. De gave van brood uit de hemel is ook een test. God wil zien of Israël zich aan zijn voorschriften houdt. Letterlijk staat er dat hij hen beproeft om te zien of zij wandelen in zijn Thora. Je zou de Thora kunnen zien als een alternatieve spelregel. Het geheel aan voorschriften dat gegeven wordt door de Heer in het vervolg van Exodus, Leviticus, Numeri en Deuteronomium. Het is een alternatief voor de spelregels die in Egypte werden gehanteerd. We spelen op hetzelfde bord maar met andere regels. We leven op dezelfde aarde maar op een andere wijze. De opdracht is niet meer te verzamelen dan je nodig hebt voor één dag en de belofte is dat er dan voor iedereen genoeg zal zijn. Iedereen krijgt evenveel van het brood dat uit de hemel gegeven wordt. Een omer per persoon en dat iedere dag opnieuw. Waarschijnlijk verwijst Jezus daarnaar als hij ons leert bidden om ons dagelijkse brood. Geef ons heden ons dagelijks brood. Wat opvalt aan dit gebed is het dagelijkse maar ook het woordje ons. Ik bid niet alleen voor mijn eigen brood, in dit gebed bidden we om ons dagelijks brood, dat er voor iedereen brood zal wezen om van te leven.

Gij zult niet begeren

Nu blijkt uit het verhaal direct al dat het voor mensen niet meevalt daar tevreden mee te zijn en ik denk dat we ons daar allemaal in herkennen. Er zijn er meteen graaiers die meer manna verzamelen dan ze nodig hebben. Ze bewaren het tot de volgende dag. Waarom zou je dat doen? Waarom zou je van de goede gaven die God ons geeft meer verzamelen dan je zelf nodig hebt? Zijn er mensen die een handeltje beginnen in brood uit de hemel? Een manna-store? Gaat het om hebzucht of gaat het om angst de Heer je morgen in de steek laat door niet nog eens brood uit de hemel te geven? Vertrouw je de Heer wel als je meer verzamelt dan je nodig hebt?

De mensen die meer verzamelen dan ze nodig hebben, ze lijken een beetje op farao die voorraadschuren laat bouwen en ze lijken ook op de man waar Jezus over verteld in een gelijkenis. Zijn land heeft zoveel opgebracht dat hij niet weet wat hij ermee moet doen. Zijn voorraadschuren kunnen de rijke oogst niet bergen. Hij besluit daarom nieuwe schuren te bouwen om nog meer graan op te kunnen slaan. Hij neemt zich voor rust te nemen, te eten en te drinken en zich te vermaken, hij heeft zijn schaapjes om zo te zeggen op het droge, maar God noemt die mens een dwaas en vordert diezelfde nacht nog zijn leven op. Zo vergaat het de mens die schatten verzamelt voor zichzelf maar niet rijk is bij God (Lucas 12).

Rijk zijn bij God, het rijk zijn overlaten aan hem, zelf genoeg hebben aan het dagelijkse brood, de mensen die het rijk zijn niet overlaten aan hem ontdekken de volgende morgen dat hun voorraad vol wormen zit. Het krioelt in mannapotten van de maden en het net begonnen zaakje stinkt zo dat je ervan kokhalst. Amos verwijdt de elite van zijn dagen dat hun rijkdom verrot is. Misschien ontleent hij verrot zijn de rijkdom wel aan het Exodus verhaal en ook Jezus weet te spreken over het vergaan van aardse schatten. Hij heeft het over de mot en de roest maar in dit verhaal gaat het dus over de wormen. Van meer verzamelen dan je nodig hebt komt onherroepelijk ellende voor jezelf en voor je naaste en voegen wij daar in onze tijd aan toe voor de aarde waar wij op wonen.

Sabbat

U voelt met mij wel aan dat dit verhaal zich uiterst kritisch verhoudt tot de manier waarop wij leven. De economie van het genoeg staat haaks op de economie van het begeren waar wij tot over onze oren in zitten. Dit verhaal wil ons onrustig maken en zolang wij gehecht zijn aan de vleespotten van Egypte zal het dat ook blijven doen, maar het brengt ons die onrust niet om ons in die onrust te laten, het maakt ons onrustig om ons te brengen tot de rust van de zevende dag en dat is het laatste element wat ik vanmorgen met u wil bespreken.

Uit het Scheppingsverhaal weten we dat de Schepper op de zevende dag rustte van al zijn arbeid maar in het Exodusverhaal is de zevende dag tot nu toe niet genoemd. Er is nog geen sabbatsgebod gegeven. In dit verhaal wordt er voor het eerst over gesproken. *Zes dagen zult u voedsel verzamelen, maar de zevende dag is het sabbat, dan is het er niet, daarom geeft hij jullie op zesde dag voedsel voor twee dagen. Laat ieder dus op de zevende dag blijven waar hij is, niemand mag dan het kamp verlaten. Toen hield iedereen op de zevende dag rust (25-30).* In Egypte was het zwoegen en slaven van de vroege morgen tot de late avond. Men was 24/7 in touw, maar uit dat leven dat geen leven is heeft de Heer zijn volk uitgeleid en om te voorkomen dat zich weer gek laat maken geeft hij haar voorschrift van rust op de zevende dag. Een dag om op adem te komen.

Maar eerlijk gezegd denk ik dat het om het sabbatsgebod om meer gaat dan die ene dag. Ik denk dat alle geboden zich richten op de rust waar het sabbatsgebod van spreekt. De spelregel niet meer brood te verzamelen dan je op één dag kunt eten bijvoorbeeld, die scheidt rust want onze begeerte naar meer dan dat is een eindeloze bron van onrust. Wie begeert is niet tevreden met wat hij heeft en wij zullen ook nooit rust vinden in dat wat wij hebben want rust wordt niet gevonden in dat wat je bezit. En dat je jezelf daarmee vermoeid is nog tot daaraan toe, erger nog is het dat je anderen meesleurt. Het sabbatsgebod weet van de slaven die voor ons werken. Het sabbatsgebod weet van de gastarbeiders die in onze poorten zitten, en ook van de dieren die wij bezitten, en wat te denken van de akkers die je bewerkt en de bossen die je kapt. De begeerte naar meer dan het dagelijks brood put mens en dier en aarde uit.

In Israël wist men daarom niet alleen van de zevende dag, maar ook van het zevende jaar waarop het land rust gegund werd. Er werd niet gezaaid, er werd niet gemaaid en niet geoogst, er werd geen olie opgepompt, er werden geen bossen gekapt, want de aarde is geen automaat die je eindeloos leeg kunt trekken. Weet van ophouden, want God geeft u genoeg om van te leven. God is geen schepper van zweters maar van dankbare eters (Naastepad). Wordt geen slaaf van geld en goed en uw begeren en gun mens en dier en aarde hun rust, vier de rustdag en neem het woord serieus dat bij het brood gegeven wordt.

Tenslotte

Ik ben deze preek begonnen met Monopolie als een spel dat je op twee manieren kan spelen. Je zou kunnen zeggen dat het in de preek ook ging over een spel dat op twee manieren gespeeld kan worden. Je kunt het spel van het samenleven spelen op de wijze van Egypte of op de wijze van Israël. Op die manier worden wij uitgenodigd na te denken over de wereld waar wij in leven. Hoe wordt het spel gespeeld in de samenleving waar wij deel van uitmaken? Bevinden wij ons in Egypte of zijn we onderweg naar het beloofde land? Wie wordt er uiteindelijk gediend met de wetgeving in ons land? Is het spel dienstbaar aan een paar winnaars of komt iedereen er beter uit? Bewerken de spelregels die wij hanteren de sabbatrust waar de aarde op dit moment naar snakt? Is het mogelijk de economie van het begeren in te wisselen voor een economie van het genoeg?

Dat zijn grote vragen die je in je eentje niet op kunt lossen. Daar hebben we elkaar voor nodig maar even afgezien van die grote vragen, hoe zit het bij ons persoonlijk? Ik welke game zitten wij? Welk spel willen wij spelen? Je zou kunnen zeggen dat we elke dag opnieuw voor de keuze staan. Het bord waarop wij spelen is hetzelfde maar welke spelregels volg ik? Er is een prachtig lied in het liedboek dat het zo zegt: Wat te kiezen leven, dood, afgod, geld, genadebrood, alles houden wat ik heb, of mij geven gaandeweg?

Ik sluit af met een woord van Paulus. We hebben het aan het begin van de dienst ook al gelezen. Tegen de achtergrond van wat we nu gehoord hebben klinkt het denk ik toch nog weer anders dan de eerste keer dat wij het hoorden. Paulus zegt: *door Jezus wordt duidelijk dat u uw vroegere levenswandel moet opgeven en de oude mens die te gronde gaat aan bedrieglijke begeerte moet afleggen, dat uw geest en uw denken voortdurend vernieuwd moeten worden en dat u de nieuwe mens moet aantrekken die naar Gods wil geschapen is in waarachtige rechtvaardigheid en heiligheid (Efeze 4:22-24).*

Amen